

på et herredsting og ikke kendes fra højere instans, idet de ikke gik videre. Med rette understreger han, at det ved arbejdet med trolddomsprocesserne ikke er nok at beskæftige sig med de sager, der førte til domfældelse, idet de fleste sager i deres oprindelse ligner hinanden, mens det er den videre behandling, der bestemmer, om der udvikler sig en trolddomssag. Endelig afsluttes bogen med et afsnit om militære sager, som forekommer, selv om Fyn ikke var besat i Torstenssonkrigen 1643-45, for der var problemer med vagttjeneste og udskrivning af skatter til krigen. Til sidst er der en konklusion med vurdering af sagerne og udviklingen i perioden som helhed.

Vel ud fra ønsket om at lade bonden selv få mæle benytter Korff sig i høj grad af længere citater eller referater af konkrete retssager. Vi hører vel også dermed den tids mennesker snakke, men som bogen fremtræder, kan der dog være en vis fare for, at læseren mister overblikket, og Korff fremhæver ikke altid i tilstrækkelig grad, hvad der er væsentlige træk, eller hvad der er hans konklusioner.

Korffs vurderinger og konklusioner virker velbegrundede og velovervejede. Man kan dog undre sig over hans usikkerhed, når det gælder forkyndelsen af nye forordninger og påbud (s. 27), for det fremgår klart af Kancelliets Brevbøger, at det for landbefolkningen var lensmændene, der stod for dette, selvfølgelig gennem herredstingene. Ligeledes, at han som en baggrund for 1640'ernes fremadskridende pauperiseringstendens ser et fald i den cirkulerende pengemængde (s. 56-57), for tilgodehavender blev selvfølgelig også dengang udlignet mod hinanden uden brug af mønt.

I sin indledning har Korff lidt beskedent konstateret, at med bogens grundlag i blot det geografisk begrænsede

Åsum herreds tingbog kan resultaterne ikke påberåbe sig almengyldighed for riget som sådan. Men med bogen og med Hans Henrik Appels førnævnte bog er der gjort særdeles gode begyndelser, og vi må afvente lignende studier også for Sokkelund herred og Herlufsholm birk, så der bliver grundlag for nye overblik og vurderinger.

Ole Degn

Karl Nielsen: *Verden set fra Vesterbølle. Laurids Axelsen, Præst i Vesterbølle og Østerbølle 1681-1717*. (Udgiver-selskabet ved Landsarkivet for Nørrejylland, 1998). 162 s., 175 kr.

I bogens første kapitel fortæller forfatteren, pensioneret seminarielæktor Karl Nielsen, hvordan han i sin tid blev fascineret af præsten til Vester- og Østerbølle Laurids Axelsens dagbogsoptegnelser fra 1681 til 1717. Med udgangspunkt i optegnelserne har Karl Nielsen nu søgt at vise, hvordan verden så ud set fra Vesterbølle i Rinds herred, Viborg stift.

Efter nogle korte kapitler, hvor Laurids Axelsen, hans kald og det lokale præstenetværk præsenteres, får læseren en kalejdoskopisk gennemgang af dagbogsoptegnelsernes – og kirkebøgernes – brogede indhold. Det spænder lige fra præstegårdens beskaffenhed over »Vind og vejr«, virket i sognene, provsten Christen Stistrups forrædeligheder, til besættelsen i Thisted og andre bemærkelsesværdige tildragelser, der ikke bare udspillede sig på egnen eller i Danmark, men i hele Europa.

Midt i dette brogede billede er der to kapitler, der har mere tyngde end de øvrige. Det drejer sig om kapitlerne »Hr. Laurids i Bølle« og »Fra sognene«. Disse to kapitler, der beskriver Laurids Axelsens daglige virke som sjælevogter, er ikke blot bogens to klart længste kapitler. Efter anmelderens opfattelse er

det de to kapitler, der bærer næsten hele bogen.

Hvor de fleste andre kapitler primært er baseret på dagbogsoptegnelserne, er disse to kapitler primært baseret på kirkebøgerne. Hr. Laurids hører til de præster, der ikke blot omhyggeligt har indført alle de oplysninger, han var forpligtet til at indføre; han har ofte kommenteret dem ganske udførligt.

Med en fin evne til at balancere mellem citater og fortælling får Karl Nielsen i disse to kapitler givet et meget levende billede af, hvordan Laurids Axelsen har opfattet sig selv og sine sognebørn. Man følger hans tilsyneladende ret ensomme, men ikke desto mindre meget ihærdige kamp mod løbsagtighed og skørlevned; en kamp, der mister sin fordømmende tone, da utugten viser sig at være bedrevet af hans egne tjenestefolk. I et tilfælde er der ikke engang spor af offentligt skriftemål efterfølgende. Det fremgår indirekte, at Laurids Axelsens opfattelse ikke altid blev delt af sognenes bønder, og i enkelte tilfælde heller ikke af herskabet eller for den sags skyld enkelte andre præster på egnen.

Dagbogsoptegnelserne adskiller sig egentlig ikke så meget i karakter fra kirkebøgerne – men hvor kirkebøgerne dækker sognet, dækker dagbogsoptegnelserne resten af Laurids Axelsens univers. De er ikke ført for at holde styr på hans egne tanker; de er ført for at holde styr på omverdenen, på samme måde som kirkebogen skulle holde styr på menigheden. Følgelig består de overvejende i korte, faktuelle oplysninger om andre præster på egnen – samt indimellem bemærkelsesværdige hændelser både i det nære, men også i det store.

F.eks. noterede Laurids Axelsen i 1686 at »Den 1. nov. har en kvinde i Svingelbjerg her i Vesterbølle sogn, navnl. Maren Vognsdatter, Søren Ladekarls hustru, født til verden to utidige

fostre; det ene af et kvarters længde havde alle menneskelige lemmer, men det andet, som var langt mindre, havde hverken hoved eller arme, men var at se til som en morrod, der har to ender. Jeg berettede moderen samme dag; hun var her i kirken næste dag tilforn, som var en søndag«.

Og fra den store verden registrerede Laurids Axelsen under 1701: »kongen i Spanien Karl 2. døde i dette år uden livsarvinger. Ham succederede en ung prins af Frankrig ved navn Filip, Ludvig 14.s sønnesøn. Hvoraf siden rejste sig en blodig og langvarig krig i Europa.« Denne sidste indførelse mener Karl Nielsen må være tilføjet langt senere. Det kan man ikke benægte; men man kunne måske på denne baggrund godt have ønsket sig en diskussion af, hvordan og hvorfor dagbogen mon i det hele taget blev ført.

Enkelte steder i dagbogsoptegnelserne har Laurids Axelsen nedfældet sine egne tanker om verdensens tildragelse. Det gælder først og fremmest i forbindelse med besættelsen i Thisted, som er udførligt kommenteret i dagbogen – og kapitlet herom er da også klart det mest spændende ved siden af de to kirkebogsbaserede kapitler.

Laurids Axelsen skrev blandt andet i 1698, at »nu i dette seculo og i disse tider findes mange ej aleneste iblandt statter, men endog iblandt andre og studerede folk, gejstlige og verdslige, som statuerer, at der er ingen trolddomskunst, troldfolk, legemlig besættelse, ja djævel eller helvede til. Andre gør det grovere og siger, at han kurerede ikkun naturlige sygdomme, når der står, at han uddrev djævl. Nogle siger, at det er intet andet end indbildninger, tungsindighed og melankolsk blod og mere sådant, som ikke kan her opregnes. Og endog de er ikke alle lige grove i deres ord og tale, så tror jeg dog som en fattig simpel idiot, at deres mening så mange de er,

kommer over ét udi uno tertio og er bygt på et fundament, som er atheismus og sadducæismus«.

Karl Nielsen benytter dette citat til at placere Laurids Axelsen i ortodoksiens lejr med rod i 1600-tallet; men derudover søger han ikke at knytte an til hverken kirkehistorie eller trolddomsforskning, selv om de spændende indførsler måske nok kunne have givet anledning til det.

Enhver, der har haft fingrene dybt nede i et tilsvarende materiale, er sikkert blevet grebet af den forunderlige blanding af på den ene side nærvær og stofflighed og på den anden side afstand og undren, som datidens sprog fremkalder. For at tage et eksempel fra s. 52 i Karl Niensens bog: »Denne knægt gik siden og drev på Lerkenfeld som et klovløst nød i år og dag og gik imidlertid ikke til alters. Drog også omsider derfra og fik ingen afløsning, hvoraf er at se, hvad tugt og disciplin der holdes på sådanne steder«.

Karl Nielsen øser af sådanne citater med rund hånd, og det gør i høj grad hans bog læseværdig. Han gengiver stort set alle udførlige og maleriske kommentarer fra dagbogen – og derudover er der en rigdom af citater fra kirkebogen. Om kirkebogen er lige så udtømmende benyttet som dagbogen, har jeg dog ikke undersøgt.

Karl Nielsen kæder citaterne sammen med en velskrevet tekst, der indimellem søger at illustrere Den Store Historie gennem verden i Ulbølle. Vi får således kommenteret den unge enevælde gennem blandt andet Laurids Axelsens levende beskrivelse af matrikuleringen i 1683 og hans kommentarer til Danske Lov samme år. Men der er altså først og fremmest tale om »illustrationer« – det er ikke Karl Niensens ambition at bruge livet i Vester- og Østerbølle til at diskutere og udfordre opfattelser, forestillinger og begreber i forskningen.

Dermed forbliver fortællingen om

Laurids Axelsen og hans verden snæver lokalhistorie. Set i dette lys er det blevet en på mange måder ganske vellykket bog. Man kan dog ikke lade være med at ærgre sig lidt over, at Karl Nielsen ikke har følt sig fristet af det spændende materiale til at skrue ambitionsniveauet op. Alene forekomsten af dagbogen og karakteren af dens optegnelser burde nok have været en diskussion værd. Og derudover kunne f.eks. de mange sager fra fortrinsvis kirkebøgerne godt have dannet udgangspunkt for diskussioner af fødslers ægthed, trolovelse og skriftemål. Nu må man håbe, at Karl Niensens bog vil tjene som inspirationskilde for andre forskere med en interesse i sådanne diskussioner.

Hans Henrik Appel

Alf R. Bjereke: *Norwegische Kättersöhne als königliche Dragoner. Eine Abhandlung über den Dragonerdienst in Norwegen und die Grenz-wache in Schleswig-Holstein 1758-1762*. Kieler Werkstücke, Reihe A, Bd. 20. (Peter Lang, 1999). 226 s., 79 DM.

Denne bog er skrevet af en entusiast, som i sin alderdom har føjet historisk forfattervirksomhed til en lang række andre aktiviteter gennem livet – blandt andet som gaucho, ingeniørstuderende, krigspilot, reserveofficer og forretningsmand. Forfatteren er altså ikke udlært i det historiske håndværk, og det kan mærkes i en rigelig mængde små og store skønhedspletter: uklar problemstilling, uunderbyggede postulater, uklare henvisninger, ufuldstændig litteraturliste, irrelevante digressioner, misforståelser, gentagelser og selvmodsigelser.

Emnet for bogen er, som titlen angiver, de norske dragoners deltagelse i den hær, som blev opstillet 1758-62 i Holsten, først som led i den dansk-franske alliancepolitik, siden i forventning om et